

Hódi Sándor

Kisebbségi sorskérdések a XXI. század elején

Visszatekintő

A kelet-európai fordulat idején a határon túli magyarság minden utódállamban késedelem nélkül létrehozta politikai érdekszervezeteit és követeléseivel megjelent a hazai és a nemzetközi nyilvánosság előtt. Kezdetben a magyar diplomácia támogatta a spontán jelentkező autonómia törekvéseket, később azonban nem tudott mit kezdeni vele. A retorika nem változott: a magyar kormány továbbra is támogatásáról biztosította a határon túli nemzetrészeket, gyakorlatilag azonban sorsukra hagyta őket. Mi több, tiltakozásuk ellenére államszerződéseket kötött a fejük fölött, amelyekkel szűk keretek közé szorította egyébként is szűkös politikai mozgásterüket. Az eredmény nem maradt el: a kisebbségek visszakozni kényszerültek, ami a többségi népek keményebb fellépését eredményezte.

Bakot lőttünk

A magyarázkodás ismeretes. Magyarországnak az európai csatlakozás érdekében biztosítania kell „a térség stabilitását”, amit a kisebbségi autonómia törekvések veszélyeztetnek. Mit sem számít, hogy a valóságban a fordított a helyzet. A térség stabilitását a kisebbségek helyzetének rendezetlensége veszélyezteti, a megoldást pedig – a területi revízió lehetőségének hiányában – éppen az autonómiák biztosítása jelentené.

Ma már nyilvánvaló, hogy az államszerződésekkel bakot lőttünk. A magyar diplomácia konstruktív javaslatokkal is elő tudott volna állni, anélkül, hogy ezzel késleltette vagy veszélyeztette volna a csatlakozást. Az autonómia törekvések felkarolása révén új Közép-Európa-politika jött volna létre, amelynek eredményeként a magyar nemzetrészek (és a térség népei) ma ígéretesebb jövő elé néznének, mint így.

Konfliktuskerülés

A konfliktuskerülés érdekében az autonómiák ügye egy ideig lekerült a napirendről, ettől azonban a szomszédos országok semmivel sem lettek kedvesebbek és engedékenyebbek a magyar kisebbségekkel szemben. A Fidesz-kormány újra lebegtetni kezdte az autonómia kérdését. A hivatalos állásfoglalás, mint ismeretes, az volt, hogy amennyiben a határon túli szervezetek politikai programjukban vállalják az autonómiáért való küzdelmet, akkor foglalkoznak a kérdéssel, ha viszont más javaslattal állnak elő, a magyar kormány az elől sem zárkózik el.

Amint az várható volt, a kisebbségi pártok a dolgok könnyebbik végét választották. Kisujjukat sem mozdították többé az autonómia érdekében. A „realitásokra” hivatkozva a szerb, a román, a szlovák féllel bármilyen áron való kiegyezésre törekedtek. A szomszéd népek a lojalitást mindig is jutalmazták, ezúttal sem maradt el. A hatalomhoz simuló kisebbségi politikusok pozíciókba kerültek, az autonomista párti ellenzék viszont kiszorult a kisebbségi politikai életből.

Politikai pluralizmus

Általában nehezen vesszük tudomásul, hogy a kisebbségi társadalmak politikailag megosztottak. Ahogy nincs egységes magyar nemzetstratégia, a határon túli magyar kisebbségpolitika sem rendelkezik közös koncepcionális alappal. Amit az egyik politikai tábor eredményként könyvel el, azt a másik fél kudarcnak fogja fel, és fordítva.

A kilencvenes évek elején a határon túli magyarság problémáinak megoldási esélyeit sokan az autonómia eszméjében látták. A kilencvenes évek derekán a helyzet megváltozott. A magyar kisebbségeket tömörítő szervezet, a KENF (Közép-európai Népcsoportok Fóruma) gerincének megroppantásával az autonómia gondolatának hordozói fokozatosan háttérbe szorultak, ezzel egyidőben egyre erőteljesebbé és szembetűnőbbé vált a többségi politikai hatalom kiszolgálásán alapuló kisebbségpolitika irányába való eltolódás.

A kiváráásra alapozó politika

Ma ezen az úton haladunk. Pontosabban állunk. A határon túli magyar kisebbségek ugyanis ma a kiváráásra alapoznak. A bizakodásra az ad okot, hogy a magyar-ellenes nagyhatalmi világpolitika megváltozott, és ma Magyarország az Európai Unióhoz való csatlakozás egyik legesélyesebb várományosa. Ettől a tagságtól az elcsatolt nemzetrészek is sokat várhatnak. Aztán előbb-utóbb a szomszédos országok is csatlakoznak majd, és ezzel a magyarság nyitott kérdései mintegy maguktól megoldódnak.

A határok légiesítése (spiritualizálódása) csakugyan ragyogó megoldásnak ígérkezik. Csakhogy Európának ebben a régiójában, amelyben élünk, erre még vélhetően sokáig kell várnunk. Félő, hogy mire azok az államok, amelyekben magyar kisebbségek élnek, mind megfelelnek a csatlakozáshoz szükséges jogállamiság követelményeinek, addig a kisebbségek asszimilálódnak vagy elköltöznek.

Ez a veszély annál is inkább fennáll, mivel a kivárárra alapozó politika elveszi értelmét a mindennapi küzdelemnek és helytállásnak. A politikai passzivitás máris érezteti negatív hatását. Fokozódott a magyar nemzetrészek nyolcvan éve tartó gazdasági, társadalmi visszatorulása.

Azzal sem szerencsés áztatni magunkat, hogy az Európai Közösségben egy csapásra megoldódnak majd gondjaink. Nem oldódnak meg. Gondoljunk csak a bretonok, katalánok, korzikaiak elkeseredett önállósági harcára. De az írek és a baszkok sorsa sem javult lényegesen attól, hogy az EU tagjai lettek. Megfelelő gazdasági alapok, intézmények, nyelvi kultúra és tudatállapot hiányában az EU-ban ugyanaz a sors vár ránk, mint Szerbiában.

A kivárárra alapozó kisebbségpolitikától nehezen várható el a magyar nemzetrészek gazdasági talpra állítása, a nemzeti önazonosság-tudat erősítése és az intézményhálózat kiépítése. Az Orbán-kormány a kedvezménytörvénnyel felvillantotta ugyan a közös magyar jövőkép távlati vízióját, de sajnos az anyagi támogatást nem sikerült olyan koncepcióba ágyaznia, amely a ma-

gyar közösségek valós gazdasági, szellemi és strukturális erősítését szolgálta volna.

Új támogatási stratégia

A határon túli magyarság támogatása stratégiai kérdés. Mindaddig, amíg az intézményes támogatás nem áll átgondolt és világosan megfogalmazott nemzeti politikai célok szolgálatában, a segélyezés nem annyira a kisebbségi közösségek javát szolgálja, mint amennyire a szomszédos országokét és a magyar kormányét. Az előbbiekhöz (az állami intézetek támogatásával) jelentős tőkeátáramlás folyik, az utóbbi pedig klientúrája révén a kisebbségeket függő helyzetben tartja.

Anyagi alap és megfelelő áldozatvállalás nélkül a határon túli magyarság esetében valós társadalmi önszerveződésről, a nemzeti önazonosság megőrzéséről, oktatási, tudományos, kulturális, művészeti, tájékoztatósi, hitéleti és szakmai felemelkedésről nem beszélhetünk.

A jelen körülmények között – a gazdaságilag elszegényedett és a kisebbségekkel szemben ellenséges érületű országokban – a pártok, egyesületek, intézetek létrehozása és működtetése többnyire nem a kisebbségek akarátán múlik, hanem elsősorban a magyarországi támogatások függvénye. Ennélfogva a gombamódon szaporodó egyesületek kérész életűek: ha sikerül pénzt szerezniük, egy-két rendezvényt összehoznak, aztán megszűnnek.

De maga a politizálás és pártélet is a magyarországi támogatásokon nyugszik, ami természetesen nem ma-

rad következmények nélkül. A politikai vezetők és a szellemi élet irányítóinak a kézbentartásával (egyesekek futtatásával, mások háttérbe szorításával) tetszőleges irányba lehet terelni a történeéseket. Jó és rossz irányba is. Nem kell feltétlenül célzatosság a vizsály szításához, elegendő az átgondolatlan támogatás, a pénz céltalan elosztása, hogy az emberek hajba kapjanak egymással. Némi célzatossággal pedig zsákutcába terelhető társadalmi önszerveződésük, hatástalanítható minden jövőre irányuló erőfeszítésük.

Ékes példája ennek a vajdasági magyar pártviszály. A pártok osztódása, sokasodása és civakodása nem az eltérő politikai programok miatt van, hanem a külső pénzügyi forrásokat kézben tartó és elosztó politikai hatalom megszerzése körüli tusakodás folyamánya. És ebben a tusakodásban vastagon ludas az anyaországi támogatási politika. Egyes alapítványok és intézmények például a határon túli klientúrájukkal annyira belterjessé váltak, hogy szinte maffia-jelleget öltöttek. Két kézzel szórják a pénzt: a tűzhöz közel állóknak jutott belőle cserepezéstől kútfúrásig, autók adományozásától utak aszfaltozásáig, naposcsibék vásárlásától csatornázási munkálatokig mindenre, csak nemzeti közösségünk szellemi és lelki erősítésére nem.

A szellemiség támogatása

Pedig például az arab világ többszáz-millió dollárt fordít Kelet-Jeruzsálemben az arab ideológia és az iszlám szellemiség fenntartására, hogy csökkentse Izrael befolyását. Vajon mennyit kellene fordítani a határon túli magyarság szellemiségének fenntartására és erősíté-

sére, hogy valamelyest ellensúlyozni lehessen a többségi népek nyolcvanvalahány éve tartó szellemi terrorját?

Más alkalommal is elmondtam, itt is elmondom. A magyar költségvetés és közalapítványi struktúrák révén az elmúlt tíz év alatt a határon túli magyarság bár szerény támogatásban részesült, ez az összeg egy átgondolt nemzetstratégiai program keretében elegendő lett volna a közösségi szellem kialakításához vagy akár a magyar autonómiák alapjainak a lerakáshoz. A magyar támogatási politika azonban a nemzetépítés helyett a szociális, karitatív jellegű támogatás mellett döntött, amelyre ugyan nagy szükség van, de nem a magyar közösségek szellemiségének, önazonosság-tudatának a rovására.

Mellesleg – szárszói beszédemben ezt is elmondtam – a szociális jellegű támogatás sem a magyar közösségek érdekeit szolgálja, hanem a szomszédos államok költségvetését tehermentesíti. Rejtély, hogy miért kell a magyar adófizetők pénzét más államok tulajdonát képező középületek felújítási és karbantartási költségeire fordítani? Ami viszont nem várható el a szomszédos országok nacionalista kormányaitól, hogy erősítsék a magyar nemzettudatot, emeljék szellemiségét, javítsák közösségi szervezettségét, tegyék hatékonyabbá érdekvédelmét, azt egyelőre anyaországi forrásokból kell fedezni. Sajnos, ezekre a feladatokra – nemzeti közösségünk szerveztlenségéből és siralmas tudatállapotából ítélve – az anyaországi támogatásból eddig nem sok jutott.

A támogatási rendszer javítása

Amint az a mondottakból kitűnik, a magam részéről erősen hiányolom az átgondolt támogatási politikát. A jelenlegi gyakorlat ugyanis koncepciótlan, az itt-ott elhangzó szavak és ígéretek ellenére semmi köze sincs se a nemzeti eszme erősítéséhez, se az önálló magyar intézményrendszer kiépítéséhez, se valamilyen nemzeti stratégia érvényesítéséhez. A magyar közösségek állagának javítása, a legalapvetőbb és legszükségesebb intézményes háttér biztosítása helyett olyan mondvacsinált programokba, sorvadozó egyesületekbe és levitézlett egykori káderek zsebeibe folyik a magyar adófizetők pénze, amelyeknek, illetve akiknek semmi közük sincs se a magyarságtudat erősítéséhez, se a magyarság szellemi felemelkedéséhez.

Ebből adódóan, amíg a határon túli magyarság támogatása koncepcionálisan nem ágyazódik egy átfogó nemzetstratégia keretébe, ha rajtam állna:

1. kizárólag olyan személyeket, intézményeket, vállalkozásokat, társaságokat részesítenék pénzügyi támogatásban, akik, illetve amelyek meghatározó szerepet játszanak közösségük életében, akik, illetve amelyek önként és a munka teljes felelősségével vettek részt eddig is a közösségi mozgalmak szervezésében, akik, illetve amelyek az elmúlt évek tapasztalatai alapján tudásukkal, képességükkel, tehetségükkel bizonyíthatóan hozzájárultak a magyar közösségek szellemi gyarapodásához és életképességének erősítéséhez.

2. Megszüntetném az alkuratóriumokat és szakági bizottságokat, amelyek nem alkalmasak a pályázatok

elbírálására. Nem szabad a magyar adófizetők pénzét alkalmi bizottságokra, hozzá nem értő, a döntésükért felelősséget nem vállaló és felelősségre nem vonható személyekre, illetve testületekre bízni. A támogatás stratégiai fontosságú kérdés, amit csak hozzáértő, lelkiismeretes, felelősségteljes pozícióban levő személytől lehet elvárni.

3. Haladéktalanul elválasztanám egymástól a segélyezésre, szociális támogatásra szánt pénzt a tudományra, kultúrára, közművelődésre, oktatásra szánt támogatástól. A kvótát mindenképpen az utóbbi javára állapítanám meg, esetleg teljes egészében megszüntetném a jelenlegi formában történő szociális jellegű segélyezést. A szociális támogatás szükségképpen anomáliákat szül: egyrészt hamis reményeket ébreszt az elszegényedett kisebbségekben, akik fejőstehénnek tekintik Magyarországot, másrészt nem sarkallja őket sem munkára, sem helytállásra, sem közösségi szerepvállalásra. A pénz céltalan elosztása, a „rászorulók támogatása”, azon az alapon, hogy a támogatottak kisebbségben élő magyarok, óhatatlanul korrumpálja azokat, akik a pénz elosztásával vannak megbízva. Ebből néha egészen abszurd helyzetek adódnak. A határon túl esetenként olyan diákok is segélyben részesülnek, akiknek a szülei sokkal jobb módúak, mint az őket támogató magyarországi adófizető polgárok. Arról nem is beszélve, hogy ezek a magyarországi adófizető polgárok tudtukon kívül szép számban szerb diákokat is iskoláztatnak pénzüikkel.

4. Kötelezővé tenném, hogy a határon túli magyarság támogatásával foglalkozó intézmények és alapítványok évente tegyenek közzé részletes jelentést minden pályázóról, a pályázatban feltüntetett kutatási programokról, az igényelt és kiutalt támogatás összegéről, s nem ártana némi indoklás sem, hogy miért döntöttek amellett, ami mellett döntöttek, illetve az elutasított pályázatokat miért nem tartották támogatásra alkalmasnak.

5. Ugyanakkor kötelezővé tenném, hogy akár pozitív, akár negatív a döntés, minden pályázónak írásban válaszoljanak. Ha elvárják, hogy a pályázó napokat töltsön el húsz oldalas űrlapok kitöltésével és képtelen melléletek beszerzésével, tartoznak neki legalább két sorral. Szeretném jelezni, hogy elvértve teljesül ez a kíváncsi, az alapítványok többsége azonban a pályázót válaszra sem méltatja.

6. Ezzel együtt kötelezővé tenném a hatékonysági vizsgálatok végzését minden alapítvány, illetve intézmény részére. Készítsenek elemzést arról, hogy a pályázati célkitűzések mennyiben teljesültek: történt-e előrelépés, születtek-e művek, javult-e a helyzet, avagy csak formáság, ablakon kidobott pénz volt az egész?

7. És végül, de nem utolsó sorban: az eredménnyel annak is el kell számolnia, aki dönt a pénzek sorsáról, s nem csak annak, aki azt elkölti.

A pártos érdekképviselő

A közvélemény – nyilván az egypártrendszer örökségeként – nehezen veszi tudomásul, hogy több kisebbségi párt van. Pedig nem a politikai többszínűséggel van

baj, hanem ellenkezőleg, annak a hiánya jelent inkább gondot. A polgárság, a középosztály, az autentikus szellemi vezető réteg hiánya miatt mindig is nagy volt a vajdasági magyarok hatalommal szembeni kiszolgáltatottsága, ami együtt járt a szinte kötelező politikai egyeztelmesiséggel. Függetlenül attól, hogy milyen politikai széljárás uralkodott az országban, hogyan és miként alakult a hatalom kisebbségekkel kapcsolatos magatartása, az autentikus értelmiségétől (kivégzésekkel, bebörtönzésekkel, kiutasításokkal, kitelepítésekkel, felmondásokkal, megfélemlítéssel, meneküléssel, kisajátításokkal stb.) megfosztott kisebbség lojalitására bízást számíthatott.

A kisebbségi társadalmak jelzett társadalmi-strukturális torzulásainál fogva a magyar kisebbségpolitika ma is hajlik az önfeladásra. Pártjaink nem a nemzeti érdekek megjelenítésében, hanem tulajdonképpen az önfeladásban versenyeznek egymással, ezért végső soron csakugyan felesleges a több párt. Legalábbis ebben a formában.

Más gondjaink is vannak a pártokkal. Ma már eléggé közismert, hogy a nemzeti érdekvédelmet nem szerencsés kizárólag a pártokra alapozni. A pártok közvetítésével megvalósuló képviseleti demokrácia révén kisebbségi és helyi problémák sehol a világon nem oldhatók meg.

Többször elmondtam, de talán nem elégszer, hogy a kisebbségek számarányuknál fogva, ha megfeszülnek, akkor sem tudnak annyi képviselőt a parlamentbe juttatni, amennyit a többségi nép képviselői vígan le ne szavaznának. Ennek az egyoldalú parlamenti játéknak

köszönhetően a többségi népek demokráciát színlelhetnek a világ előtt, miközben a kisebbségekre vonatkozóan olyan törvényeket hoznak, amilyeneket akarnak.

Ennél is súlyosabb gondot jelent az, hogy etnikai pártjaink – a pártok természetéből adódóan – jelentős kárt okoznak nemzeti közösségüknek, amennyiben felesleges konfliktusokat gerjesztenek és fékezik a társadalmi önszerveződést.

Minden párt működésének elsődleges célja a hatalom megszerzése és megtartása, nem pedig az, hogy a társadalom valamennyi csoportjának az érdekeit képviselje. A közérdekre való hivatkozás csak a manipuláció egyik formája. Azok a képviselők, akik nem a pártidirektívákra, hanem a meggyőződésük szerinti közjóra szavaznak, szembekerülnek a párt alapvető érdekeivel. Renitens képviselőkkel nem lehet a hatalmat megszerezni és megtartani, ezért előbb-utóbb kirúgják őket.

Hiába a több párt, ha megmérettetésük alapján a társadalmi közjó érvényesítése nem válhat valóra. Akár az egyik, akár a másik párt kerül ki győztesen, csak részérdekeket fog képviselni az egész érdekeivel szemben. Egyelőre senki sem akar a kisebbségi pártok csődjével szembenézni, nekünk azonban létérdekünk, hogy ezeken a rossz sémákon mihamarabb túllépjünk.

Új alapokra helyezett érdekvédelem

A nemzeti érdekképviselést új, szélesebb alapokra kell helyeznünk. És úgy tűnik, hogy ez az óhaj a nemzeti tanácsok révén hamarosan valóra is fog válni. Nemrég a kis-jugoszláviai parlament elfogadta a nem-

zeti kisebbségek kollektív jogairól szóló törvényt. Ennek a törvénynek az értelmében a nemzeti kisebbségi közösségek a nyelvhasználat, az oktatás, a kultúra és a tájékoztatás területén meghatározott jogokat élvezhetnek. A törvénybe foglalt jogok érvényesítésére a föderáció szintjén külön pénzalapot létesítenek. Az illetékesség megoszlik a szövetségi kisebbségügyi minisztérium, a szerbiai, a tartományi és a községi törvényhozó és végrehajtó szervek, illetve az adminisztráció között. Magyarán ez azt jelenti, hogy a kisebbségi jogok realizálásáról az állam gondoskodik.

Az említett szervekkel párhuzamosan a nemzeti kisebbségek is létrehozhatnak meghatározott testületeket, például saját nemzeti tanácsukat. A törvényhozó azt állítja, hogy ezek a tanácsok önkormányzati szervek lesznek, ami azonban korántsem biztos.

Egyelőre sok a nyitott kérdés. Nem világos, hogy a nemzeti tanácsok rendelkeznek-e majd valamilyen téren kizárólagos, önálló, az állami szervektől független döntési joggal, vagy csak afféle tanácsadó szerepet töltenek be? A törvény kilátásba helyezi ugyan, hogy az állami szervek átruházhatják a nemzeti tanácsokra saját felhatalmazásuk egy „részét”, de az is benne van, hogy esetleg csak ki fogják kérni a nemzeti tanácsok véleményét.

Úgy tűnik, hogy a kisebbségek választott testületeik révén bizonyos területeken – nyelvhasználat, oktatás, tájékoztatás, kultúra – valamilyen formában részt vesznek az állami szervek döntéshozatalának folyamatában, de hogy mi fog ebből megvalósulni, az egyelőre a jövő zenéje. Annál is inkább, mivel a törvény egyetlen

szankciót sem irányoz elő azok ellen, akik ennek a törvénynek a rendelkezéseit megszegik.

Ezzel a törvénnyel a teljes értékű autonómiától még messze vagyunk. Szerbiában halaszthatatlanná vált a kisebbségi kérdés rendezése, ezért bizonyára többet is kérhettünk és kaphattunk volna, mint amit kínálnak nekünk. Embrionális formában azonban kaptunk valamit, ami első lépését jelentheti egy jövőbeli magyar önkormányzatnak. Lehet, hogy egyeseknek szűk ez a zubbony, amit a kisebbségi törvénnyel ránk szabtak, nemzeti közösségünk tudatállapotát és cselekvésképtelenségét ismerve azonban örülnünk kell, ha az adott lehetőséggel élni tudunk.

„Egyedül nem megy”

Azt tartják, hogy „a politika a lehetőségek tudománya”. Ennek alapján a realitásra hivatkozva szokták leszúrni azokat, akik merész terveket szőnek, nagy célokat tűznek ki maguk elé. De nemcsak az álmodozók kapják meg a magukét. A realitásra hivatkozva elmarasztalható mindenki, aki nem érik be azzal, ami van.

Csakhogy baj van ezzel a hivatkozási alappal. A realitás épp úgy képzeletünk terméke, mint az álmodozás. És akinek rossz a képzelőereje, az távolabb áll a valóságtól, mint a merész álmodozók. Minden, amit az emberiség eddig elért, először álmodozásnak tűnt, amelynek a kishitűek szemében nem volt semmi „realitása”. A mi esetünkben sem a realitásérzéssel van baj, hanem a kishitűséggel és a képzelethiánnyal. Gondoljuk csak meg, Periklész korában hozzávetőlegesen annyian éltek az ókori Görögországban, ahány magyar van ma Vaj-

daságban. És micsoda páratlan kultúrát hoztak létre! De hivatkozhatnánk hozzánk közelebb álló példára is. A honfoglalás nem volt akármilyen tett a magyarság életében. És ezt a történelmi tettet nagyjából annyian vitték végbe, ahány búslakodó magyar téblábol itt a Délvidéken.

Ahogy Széchenyi mondta, a lélek tesz erőssé vagy gyengévé az embereket és népeket. Itt az ideje, hogy szembenézzünk gyengeségeinkkel, és felnőjünk a ránk váró tettekre. Az ókori görögök is, a honfoglaló magyarok is tudatában voltak valaminek, ami ránk nem jellemző. Közösségben éltek. Tudták, hogy egymásra vannak utalva. Mi viszont kizárólag autonóm emberként kívánunk boldogulni, a közösség tagjaként viszont nem találjuk se helyünket, se szerepünket. Márpedig, ahogyan azt az örökzöld sláger mondja: „egyedül nem megy”. Közös ihlet nélkül nincs sikeres politika, nincs gazdasági és szellemi felemelkedés. Kiváltképpen vonatkozik ez a nemzet szaporodási kedvére.